

آشنایی با منابع و مراجع چاپی و الکترونیکی
در ادبیات فارسی

دکتر غلامحسین غلامحسین زاده
دکتر احمد رضی

تهران

۱۳۹۲

سرشناسه: غلامحسین زاده، غلامحسین، ۱۳۳۵-

عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با منابع و مراجع چاپی و الکترونیکی در ادبیات فارسی / غلامحسین غلامحسین زاده، احمد رضی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: هشت، ۱۴۸ ص.

فروست: «سمت»؛ ۱۶۹۴. بین الملل؛ ۲۱. زبان و ادبیات فارسی؛ ۸۳.

شابک: ۹۷۸۹۶۴۵۳۰۸۹۴۸ ۴۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی:

Gholamhosein Gholamhoseinzadeh, Ahmad Razi.

An Introduction to Electronic and Printing Sources and References in Persian Literature.

یادداشت: کتابخانه.

موضوع: مراجع

موضوع: منابع مرجع الکترونیکی

موضوع: علوم انسانی - منبع شبکه کامپیوتری - راهنماها

شناسه افزوده: رضی، احمد، ۱۳۳۵-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

شناسه افزوده: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۱۵/۱۱/۱۵۸۵ Z

رده بندی دیویی: ۶۵۸/۵۴۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۷۶۹۷۱

آشنایی با منابع و مراجع چاپی و الکترونیکی در ادبیات فارسی

دکتر غلامحسین غلامحسین زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس) و دکتر احمد رضی (عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان)

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت در ایران: ۴۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده گان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مراکز پخش: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۱۰۹ و ۱۰۷، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۶۶۴۰۵۶۷۸

www.samt.ac.ir

تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، روبه روی سینما سپیده، ساختمان فروردین، طبقه ۴، واحد ۱۶، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، تلفن: ۶۶۹۵۷۹۴۴، تلفکس: ۶۶۴۶۳۲۹۶.

www.persian-language.com

تهران، خیابان کارگر شمالی، خیابان شهرپور، خیابان سیندخت شمالی، کوچه فتح الجنان (زین سابق)، پلاک ۳، طبقه اول، انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی، تلفن: ۸۸۳۳۰۱۵۹، نمابر: ۸۸۰۰۹۰۵۶.

www.anjomanfarsi.com

تهران، بزرگراه رسالت، روبه روی مصلاهی تهران، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ساختمان ۱۴، مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی، تلفن: ۸۸۱۵۳۶۹۸ - ۸۸۱۵۳۴۸۹، نمابر: ۸۸۸۳۴۶۱۵.

www.persian-language.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	آغاز سخن
۳	پیشگفتار
	بخش اول: منابع و مراجع چاپی
۹	فصل اول: نخستین نیازها
۱۴	روش استفاده از فرهنگها و فهرستها
۲۰	روش استفاده از شرحها
۲۶	فصل دوم: فرهنگهای لغت عمومی
۲۷	فرهنگهای یک‌زبانه
۲۷	مهم‌ترین فرهنگهای قدیمی
۲۹	مهم‌ترین فرهنگهای جدید
۳۳	فرهنگهای تاریخی و ریشه‌ای
۳۴	فرهنگهای چندزبانه
۳۴	فرهنگهای زبانهای باستانی
۳۵	فرهنگهای فارسی و عربی
۳۷	فرهنگهای فارسی و زبانهای اروپایی
۳۹	فرهنگهای فارسی و زبانهای شرقی
۴۱	فصل سوم: فرهنگهای اختصاصی
۴۱	فرهنگهای اصطلاحات
۴۳	فرهنگهای عامیانه و امثال
۴۵	فرهنگها و فهرستهای قرآن و حدیث
۴۶	فرهنگها و نام‌نامه‌های جغرافیایی
۴۸	سایر فرهنگها

۵۱	فصل چهارم: دانشنامه‌ها، کتاب‌شناسیها و زندگینامه‌ها
۵۱	دانشنامه‌ها
۵۴	کتاب‌شناسیها و فهرستهای کتابها و مقاله‌ها
۶۰	راهنماها
۶۱	تاریخ ادبیاتها، تذکره‌ها و زندگینامه‌ها

۶۴	فصل پنجم: کتابهای آموزشی برای غیر فارسی‌زبانان
----	--

بخش دوم: منابع و مراجع الکترونیکی

۷۱	فصل اول: کلیات
۷۱	مقدمه
۷۳	منابع الکترونیکی مرتبط با ادبیات
۷۵	اهمیت و مزایای منابع الکترونیکی در مطالعات ادبی
۷۷	انواع منابع اینترنتی
۷۷	وبسایت
۷۸	وبلاگ
۸۰	هم‌پوشانی منابع الکترونیکی
۸۱	جستجو، دروازه ورود به اینترنت
۸۱	ابزارهای جستجو
۸۳	مهم‌ترین موتورهای جستجو
۸۵	مهارت‌های جستجو
۸۵	شیوه‌های جستجو
۸۷	محدود یا گسترده کردن دامنه جستجو
۸۹	توصیه‌هایی برای موفقیت در جستجو

۹۱	فصل دوم: پایگاههای اینترنتی مرتبط با پژوهشهای ادبی
۹۱	کتابخانه‌ها

۹۱	سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۹۲	مرکز اسناد آستان قدس رضوی
۹۳	کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی ایران
۹۴	کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی
۹۴	کتابخانه ملک

۹۴	کتابخانه مجازی ایران
۹۵	نماشن
۹۵	ری را
۹۵	مراکز اطلاع رسانی علمی
۹۵	مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری
۹۶	پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
۹۷	پایگاه استادی علوم جهان اسلام
۹۸	بانک اطلاعات علمی کشور
۹۹	پایگاه مجلات تخصصی نور
۹۹	پرتال جامع علوم انسانی
۱۰۰	نمایه
۱۰۰	بانک اطلاعات نشریات کشور
۱۰۰	مجلات و مقالات علمی ایران
۱۰۱	خانه کتاب
۱۰۱	دانشنامه‌ها و فرهنگها
۱۰۱	دانشنامه بریتانیکا
۱۰۱	ویکی‌پدیا
۱۰۲	لغت‌نامه
۱۰۲	مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی
۱۰۳	سازمانها و نهادهای مرتبط با زبان و ادب فارسی
۱۰۳	فرهنگستان زبان و ادب فارسی
۱۰۳	شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی
۱۰۴	بنیاد ایران‌شناسی
۱۰۴	انجمن شاعران فارسی‌گوی جهان
۱۰۵	پایگاههای ادبی جامع
۱۰۵	تازه‌های ادبی
۱۰۶	خزّه
۱۰۶	لوح
۱۰۶	خانه شاعران جهان
۱۰۷	هفت‌سنگ
۱۰۷	دانوش (سرزمین مجازی ادبیات و اندیشه)

۱۰۷	پایگاههای ادبی خاص
۱۰۷	ادبستان
۱۰۸	دیباچه
۱۰۸	گنجور
۱۰۹	ایرانک
۱۰۹	سایت شورای کتاب کودک
۱۰۹	تاریخ ادبیات کودکان ایران
۱۰۹	باشگاه داده‌های زبان فارسی
۱۱۰	المخطوطات
۱۱۰	شعر نو
۱۱۱	آانات
۱۱۱	سایر پایگاهها
۱۱۱	تبیان
۱۱۱	باشگاه اندیشه
۱۱۲	ویراستیار
۱۱۴	فصل سوم: لوحهای فشرده
۱۱۵	متن آثار ادبی کلاسیک
۱۲۲	متن آثار ادبی معاصر
۱۲۳	متن آثار ادبی کلاسیک و معاصر
۱۲۵	فرهنگها، دانشنامه‌ها و کتاب‌شناسیها
۱۲۷	تاریخ ادبیات
۱۲۹	آموزش زبان فارسی
۱۳۱	سایر لوحهای فشرده قابل استفاده در مطالعات ادبی
۱۳۷	کتابنامه
۱۳۹	نمایه منابع و مراجع چاپی
۱۴۵	نمایه منابع و مراجع الکترونیکی

آغاز سخن

گسترش و تقویت آموزش زبان و ادبیات فارسی در خارج از کشور، نیازمند حمایت‌های جدی دست‌اندرکاران و متخصصان زبان و ادبیات فارسی در داخل و خارج کشور است. بنابراین از جمله برنامه‌هایی که سالهاست به همین منظور به اجرا در می‌آید، برگزاری دوره‌های دانش‌افزایی برای استادان، دانشجویان، محققان و مترجمان زبان و ادبیات فارسی غیر ایرانی است. برگزاری این دوره‌ها سبب شده است هر سال چند صد نفر استاد و دانشجو به ایران سفر کنند و صدها فارسی‌آموز و ایران‌شناس نیز در خارج از کشور در دوره‌های مشابه شرکت نمایند. اما چون تاکنون برای این دوره‌ها کتابهای مناسب تخصصی تهیه نشده، گاهی سبب شده است برگزارکنندگان دوره‌های مذکور، در ارائه محتوا و منابع درسی مناسب، با مشکل مواجه گردند.

به همین منظور، «شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی» به عنوان سیاست‌گذار اصلی، و «مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی» در جایگاه مجری این سیاستها در خارج از کشور، و «سمت» به منزله متولی تهیه و تدوین کتابهای علوم انسانی برای دانشگاهها، و «انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی» ایران در جایگاه مجمع استادان و متخصصان این رشته، در جلسه مشترکی تصمیم گرفتند با همکاری یکدیگر و همراهی استادان باتجربه و متخصص - که بارها در این دوره‌ها تدریس کرده بودند - کتابهای درسی مناسبی را زیر نظر شورایی از افراد صاحب‌نظر و باتجربه، تهیه و چاپ کنند.

اعضای ثابت این شورا را آقایان دکتر احمد احمدی، دکتر عباسعلی وفایی، دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده، دکتر حامد صدقی، دکتر طه مرقانی، دکتر

محمدرضا سعیدی و دکتر زهرا ابوالحسنی تشکیل می‌دادند و در هر جلسه با توجه به نوع موضوع بحث، از دو تا چهار نفر استاد صاحب‌نظر و متخصص دیگر نیز دعوت می‌شد، و این غیر از داورانی بود که به صورت غیر حضوری طرحها و متون تهیه شده را بررسی و درباره آنها اظهار نظر می‌کردند.

مدیریت این شورا و نظارت علمی و اجرایی بر روند کارها بر عهده دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده رئیس انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی بود، و دکتر احمد احمدی در جایگاه رئیس سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) به اتفاق سایر مشاوران و همکارانشان، و همچنین دکتر عباسعلی وفایی به عنوان دبیر شورای گسترش و استاد زبان و ادبیات فارسی، بر چگونگی پیشرفت همه امور وقوف کامل داشتند و از تمام مراحل آن حمایت جدی می‌کردند تا به تدریج کارها به سرانجام رسید.

اکنون متولیان یاد شده با کمال تواضع و احترام این کتاب را - که یکی از مجموعه همین آثار است - به پیشگاه استادان و دانشجویان ارجمند تقدیم می‌دارند و امید دارند که خوانندگان گرامی، با یادآوری کاستیهای کتاب و ارائه پیشنهادهای خود، زمینه اصلاح و تکمیل آن را در چاپهای بعدی فراهم سازند.

«شورای گسترش» و «مرکز گسترش» و «انجمن علمی»

زبان و ادبیات فارسی، و «سمت»

پیشگفتار

مطالعه علمی و تحقیقی مانند هر کار دیگری روشی دارد؛ با مطالعه خوب و روشمند، خواننده می‌تواند به عمق اندیشه نویسنده پی ببرد و به ادراک دقیق‌تری از محتوای اثر دست پیدا کند.

برای رمزگشایی از ابهامات و مشکلات متون، نیاز است خواننده ابزارهایی را فراهم آورد و مهارتهایی را کسب نماید؛ زیرا هر خواننده‌ای نمی‌تواند هر نوشته‌ای را که پیش روی او بگذارند، به روشنی بخواند و تمام مندرجات پیدا و پنهان آن را به‌طور کامل دریابد؛ به‌خصوص اگر این نوشته از شاهکارهای فکری و احساسی باشد؛ یعنی از وسعت و عمق اندیشه و ادراک برخوردار باشد.

حال اگر نویسنده، در به کار گرفتن زبان و قلم نیز از هنر و مهارت کافی برخوردار باشد؛ یعنی در زمره شاعران و نویسندگان ورزیده یا از جمله ادیبان چیره‌دست باشد، کار از این هم دشوارتر خواهد شد؛ زیرا این بار نوشته‌ای در برابر خواننده قرار می‌گیرد که بسیار پیچیده‌تر و پرراز و رمزتر است؛ و به همان نسبت نیز دشوارتر و دیرپاب‌تر خواهد بود.

بنابراین، خواننده برای درک و دریافت دقیق چنین نوشته‌ای، باید از تواناییها و مهارتهای افزون‌تری برخوردار باشد و ابزارهای مناسبی را در اختیار داشته باشد تا بتواند به یاری آنها اطلاعات جدیدتری فراچنگ آورد و سپس مجدداً با استفاده از همین اطلاعات نو، به ابزارهای کامل‌تر و خبرگیهای محققانه‌تری دست یابد تا امکان رمزگشایی بهتر و دقیق‌تر از متون ادبی، برایش فراهم گردد.

اکنون پرسش ما این است که ابزارها و مهارتهای لازم برای این کار چیستند و چگونه می‌توان آنها را به دست آورد. پاسخ بسیار روشن است؛ زیرا بر کسی

پوشیده نیست که ابزار خواندن و فهمیدن متون، مراجع علمی هستند؛ یعنی «منابع چاپی و الکترونیکی» که اطلاعات علمی را سخاوتمندانه در اختیار خواننده می گذارند تا وی با استفاده عالمانه از آنها، به تدریج و با تکرار و تمرین، بتواند از سطح و ظاهر متون بگذرد و به عمق آنها راه یابد تا جایی که خواننده، نه تنها نوشته ها که حتی نانوشته ها را هم بتواند بخواند و دریابد.

هدف این کتاب، برداشتن گامی مقدماتی در همین زمینه است؛ بنابراین، قصد دارد با معرفی مهم ترین و عمومی ترین منابع و مراجع چاپی و الکترونیکی که برای درک متون زبان و ادبیات فارسی به کار می آیند، راهی هرچند ابتدایی - ولی کوتاه و اساسی - پیش پای متدیان بگذارد و آنها را در طی این طریق، راهنمایی و یاری کند.

بنابراین، مؤلفان این اثر کوشیده اند تا حد امکان از تفصیل خسته کننده بپرهیزند، و - جز در موارد بسیار اندک - از ورود در حوزه های تخصصی خودداری ورزند. زیرا ایشان بر این باورند که اگر کسی مندرجات کتاب حاضر را بیاموزد، توانایی دستیابی به اطلاعات بیشتر را نیز به دست می آورد و در آن صورت شاید دیگر به راهنمایی هایی از این دست، نیازی نداشته باشد.

این کتاب دارای دو بخش است که بخش اول، یعنی «بخش منابع و مراجع چاپی» را دکتر غلامحسین غلامحسین زاده، و بخش دوم، یعنی «بخش منابع و مراجع الکترونیکی» را دکتر احمد رضی تهیه کرده اند، و البته هر دو مؤلف، کل کتاب را از نظر گذرانده و آن را اصلاح کرده اند.

نکته دیگر اینکه اگرچه بر چنین کتابهایی معمولاً نظم الفبایی حاکم است؛ در این کتاب در درجه نخست، به دلیل اختصار و در درجه بعد، به دلیل رعایت انسجام ساختاری آن، به طور آگاهانه و بنا به نوع ضرورت، بیشتر از تناسبها و همبستگیهای موضوعی و تاریخی، اهمیت و مانند اینها برای مرتب کردن مطالب استفاده شده است، و برای فراهم کردن امکان دسترسی الفبایی، در پایان کتاب، نمایه هایی از منابع و مراجع قرار داده شده است.

شایسته ذکر است که اگرچه در اصل، دانشجویان غیر فارسی‌زبان، مخاطبان مورد نظر این کتاب بوده‌اند، ولی چون مباحث این اثر، از مباحث پایه‌ای است، به کار همه مبتدیان و علاقه‌مندان - اعم از فارسی‌زبان و غیر فارسی‌زبان - می‌آید و حتی در دانشگاهها و مراکز آموزشی ایران نیز قابل استفاده است.

مؤلفان امیدوارند پس از دریافت پیشنهادهای و نظریات اصلاحی خوانندگان محترم، و به دست آوردن فراغ بال بیشتر، در آینده ویرایش جدیدتری از این کتاب را به جامعه علمی و ادبی تقدیم دارند.

مؤلفان - ۱۳۹۱